

ВІДГУК

Офіційної опонентки Мороз Євгенії Олегівни

на дисертацію Прохорової Анни Андріївни «Фреймінг-аналіз в історико-соціологічних інтерпретаціях протестних подій: на прикладі Євромайдану 2013–2014 років» подану на здобуття наукового ступеню кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.01 – теорія та історія соціології

Сучасний динамічний стан розвитку суспільств демонструє виразну тенденцію до пришвидшених змін, появи якісно нових соціальних викликів сьогодення та, як результат, потреби вчасних наукових «реакцій», як діагностичного, так і прогностичного спрямування. Україна, ще й по сьогодні перебуваючи у процесі формування громадянського суспільства та стійкого вектору ціннісних орієнтацій населення, наразі знаходиться у процесі творення власної новітньої історії, визначальних віхою якої є унікальні за своїм перебігом суспільно-політичні рухи феномену Євромайдану. Вочевидь, напрям дисертаційної роботи Прохорової А.А. не викликає сумнівів щодо *актуальності та відповідає науковим запитам сучасності*, адже крізь призму загально-соціологічної тематики з опорою на можливості фрейм-аналізу авторка демонструє потенціал можливостей вивчення новітніх інтерпретацій протестних подій в Україні.

В роботі розглянуто протестний рух під час революційних подій 2013-2014 років крізь призму інтерпретативної парадигми, аргументуючи, що соціальна спільнота учасників протесту виникає, формується та співвідноситься з нормами та цінностями певного культурного середовища та є невід'ємною частиною суспільства, там де завжди існує потенціал для невдоволення. Саме такий аналіз суспільних рухів можна вважати новітнім напрямом сучасної соціологічної теорії, який, на відміну від класичних теорій колективної поведінки, підкреслює сутність суспільного руху як невід'ємний елемент будь-якої системи, який виконує самостійні функції і піддається раціональному поясненню, а також - кидає символічний виклик існуючій

системі цінностей і стереотипів. Відтак, можемо констатувати щодо прийнятності базових положень даного підходу саме для аналізу тенденцій сучасного суспільства у стані змін та невпинної трансформації.

Пояснення та «реконструкція» протестних рухів та їх наслідків в Україні є актуальною площиною маніпуляцій та популістських звинувачень, тоді ж як їх наукове осмислення у суспільствознавстві залишається актуальним завданням, затратним за кількістю часу, однак й таким, що унеможлиблює зволікання, оскільки первинний емпіричний матеріал дотичний до кризових революційних часів потребує швидкої реакції науковця щодо розробки відповідної вдалої методології та, власне, польового етапу збору даних.

Інтерпретативна методологія загалом, й теорія фреймів зокрема, виступає *актуальною площиною дослідження* творення та відтворення індивідуальних інтерпретацій та сенсів, якими керуються учасники протестних подій. Саме такий підхід є відносно новим серед наукових інтересів вітчизняних соціологів і, долаючи об'єктивні перешкоди у вигляді наявних докорів суб'єктивності, демонструє водночас широкий потенціал якісно відмінного підходу до розуміння інтерсуб'єктивного світу соціальних взаємодій. Таким чином, *проблемна ситуація дослідження* полягає в тому, що всупереч неабиякій соціальній актуальності наукового знання про протести в Україні дотепер бракує історико-соціологічних досліджень цих протестних подій у свідченнях їх учасників крізь приму інтерпретативного методологічного підходу, що потребує якомога меншого лагу часу між безпосередньо перебігом протестних подій та їх науковою фіксацією.

Обґрунтованість, достовірність та новизна наукових положень та висновків дисертації обумовлена низкою чинників. Авторка позначає як онтологічні, так і епістемологічні виміри предмету дослідження, фундаментально аналізуючи відповідні засадничі положення у доробках класиків загальної соціологічної теорії, а також критично осмислюючи сучасні підходи до фрейм-аналітичних розвідок. Авторкою ґрунтовно доводиться прийнятність застосування підходу до виявлення інтерпретативних схем

фреймінгу на основі моделі американських дослідників Д. Сноу та Р. Бенфорда, що й складає методологію роботи.

В основі ж емпіричної частини роботи застосовано якісний метод збору інформації, а саме – метод глибинних напівструктурованих інтерв'ю як основа реалізації усноісторичного підходу, що лежить в основі дослідження. Трикомпонентний підхід (згодом доповнений авторкою фреймами-практиками «допомоги» та «самоорганізації»), який є традиційним для фреймінг-аналізу слугував надійним методологічним інструментарієм задля виявлення ступеню стабільності/рухливості компонентів фреймінгу під час протестних подій Євромайдану.

Загалом, можна стверджувати, що дослідження має логічну структуру, зв'язану та причинно-наслідкову форму подання матеріалу з достатньою його аргументацією. Змістова частина дисертаційної роботи демонструє значну ерудицію та логіку, вміння працювати з науковими джерелами та проводити самостійне наукове дослідження. Викладення результатів є грамотним, зрозумілим, що свідчить про наявність фахової позиції соціолога, який володіє доречним понятійно-категоріальним апаратом соціології та суспільствознавства загалом.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади історико-соціологічних інтерпретацій протестних подій» запропоновано огляд базових положень в межах інтерпретативного підходу до дослідження протестних рухів як у роботах класиків становлення даної парадигми (М.Вебера, Ф. Знанецького, П. Бергера, Т. Лукмана, А. Шюца, Г. Гарфінкеля), так і сучасних дослідників (Дж. Александера, К. Гірца, А. Сікурела, Е. Зерубавеля). Авторкою було обґрунтовано доцільність застосування інструментарію усноісторичної методології та теорії фреймів у її межах (на основі вивчення компонентів фреймінгу протесту за І. Гофманом, а також його послідовниками). Систематизовано соціологічні інтерпретації феноменальних характеристик Майдану у вітчизняному дискурсі, де авторка якраз концентрується на важливій смислоутворюючій функції даного феномену.

У другому розділі «Фреймінг-аналіз усних історій Майдану 2013–2014 років» відображено методологію та результати дослідження фреймінгу революційних подій вказаного в назві періоду. Особливістю польового етапу дослідження було проведення напівструктурованих інтерв'ю в безпосередній часовій близькості від подій, які досліджувалися. На основі варіанту фреймінг-аналізу Р. Сноу та Д. Бенфорда, класичного для вивчення мобілізації суспільно-політичних рухів, авторкою виявлено та описано діагностичний, прогностичний та мотиваційний компоненти фреймінгу протесту, які відрізнялись на різних етапах Майдану. Окрім даних компонентів, враховуючи значну специфіку подій, було обґрунтовано доцільність долучення й інших – (допомоги та самоорганізації).

У висновках авторкою остаточно розв'язуються завдання та досягається головна мета роботи. Таким чином, узагальнений науковий результат роботи полягає в тому, що на основі якісних соціологічних методів збору та аналізу даних вперше було здійснено соціологічну систематизацію фреймінгу Євромайдану 2013–2014 років в контексті повсякденних практик та інтеракцій учасників даних історичних подій, що дозволяє реалізувати евристичний потенціал фреймінг-аналізу та доводить релевантність такого підходу для подальших досліджень суспільно-політичних рухів в Україні.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що уперше обґрунтовано і реалізовано в соціологічному дослідженні методологічну комбінацію таких підходів як інтерпретативна соціологія, методологія усної історії (на етапі збору даних) та фреймінг-аналізу (на етапі аналізу даних). В межах такої комбінації виявлено індивідуальні фрейми протесту та систематизовано за їхніми інтерпретативними функціями в контекстах та динаміці розгортання протесту (фактори та причини протесту, стратегії протесту, стимули та мотивації до колективних взаємодій). Ідентифіковано траєкторії та характер мінливості даних компонентів фреймінгу з ґрунтовним аналізом таких змін відповідно до процесів динаміки та загострення подій на Майдані. Особливим здобутком авторки вважаємо виокремлені та розкриті

сутнісні характеристики двох ключових фреймів щодо практик Майдану – «допомоги» та «самоорганізації», чим й було підкреслено специфіку перебігу протестних подій в українських реаліях.

Серед здобутків наукової новизни варто виділити удосконалення визначення поняття фреймів, а також виявлені основні характеристики та методологічні особливості застосування усноісторичної методології в соціологічних дослідженнях. Доведено, що усноісторичні глибинні інтерв'ю з учасниками драматичних суспільних подій, зокрема масових протестів, є ефективною методологічною стратегією для вивчення мотивів, поглядів, переконань, емоцій та особистого досвіду активістів і учасників протесту, а також – вивчення шляхів мобілізації та розгортання внутрішньої динаміки протесту.

Підсумовуючи, можна цілком впевнено стверджувати, що поставлена наукова проблема є загалом розв'язаною, а мета та завдання виконані, отримані в роботі результати характеризуються новизною й мають теоретичну та науково-практичну цінність і можуть бути використані для подальшої розробки даної тематики у вітчизняній соціології.

Виклад наукових положень та висновків дисертаційного дослідження представлено у опублікованих наукові працях здобувачки - 5 публікаціях у вітчизняних фахових виданнях, у тому числі у 2 виданнях, внесених до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus, що відображають основні наукові результати дисертації. Дисертація містить результати авторських досліджень, використані ж ідеї інших авторів мають відповідні та коректно оформлені посилання на джерела. Зміст автореферату відповідає основним положенням та висновкам дисертації.

Практичне значення результатів дослідження.

Дисертаційне дослідження, окрім теоретичної, має й суттєву практичну складову. Перш за все, це розробка авторкою обґрунтованої методології на основі теорії фреймів, релевантної для подальшого вивчення суспільно-політичних рухів в українських сучасних реаліях, які характеризуються

значним пришвидшенням суспільних змін. Окрім того, висновки та положення тексту дисертації можуть бути використані для викладання дисциплін з соціології у вищих навчальних закладах, зокрема у викладанні дисциплін «Новітні соціологічні теорії», «Теорія та історія соціології», «Якісні методи в соціології», «Соціологія суспільних рухів» та ін.

Одержані результати не обмежуються потенціалом використання виключно у галузі соціології. Так, авторська первинна база дослідження може бути використана в межах політологічних, психологічних та соціально-технологічних розвідок, а також може слугувати підґрунтям для проведення досліджень з сучасної історії України, адже беззаперечною цінністю отриманих даних є час їх проведення, максимально наближений до подій Євромайдану 2013-2014 років.

Дискусійні положення і зауваження.

Водночас, в тексті дисертації містяться певні недоліки та аспекти, які є спірними та потребують додаткового пояснення від авторки.

- авторка цілком обґрунтовано доводить прийнятність використання трикомпонентної моделі Д. Сноу та Р. Бенфорда щодо дослідження фреймінгу протестних рухів (с. 58-59), доповнюючи його додатковим компонентом (описаним за допомогою фреймів «допомога» та «самоорганізація»). Загалом, така інновація не викликає заперечень й однозначно виступає авторським науковим здобутком, проте, було б слушно доповнити міркування авторки аргументами стосовно можливості такого доповнення без порушення класичної методологічної схеми фрейм-аналізу американських дослідників.
- в назві роботи наявне словосполучення «на прикладі Євромайдану 2013-2014 років», однак в тексті бракує достатньої рефлексії щодо оцінки статусу даного феномену (Чи можуть виявлені результати слугувати універсальним прикладом для аналізу ширшого спектру протестних подій в історії України, або все ж феномен Євромайдану є специфічним та унікальним?).

- в тексті доцільно було провести більш ґрунтовну інтерпретацію опорних понять дослідження. Це, зокрема, такі поняття, як «майданівці», «протест», «суспільно-політичний рух». Окрім того, в тексті зустрічаються назви «Майдан» та «Євромайдан», однак відсутні міркування авторки щодо різниці між даними поняттями, або ж наявності змістової еквівалентності між ними.
- в тексті подекуди наявні абстрактні декларативні положення, які потребують уточнення (наприклад, «І хоча в останні роки вийшли друком десятки наукових статей і монографій як в Україні, так і за кордоном, протестний рух 2013–2014 років ще не є цілком дослідженим, не всі змістовні пласти цього явища розкрито», с. 11), а також змістові суперечності (наприклад, «...з одного боку, наявністю в Україні зрілих наукових традицій якісних досліджень та інтерпретативної соціології...», с.15 та «Соціологічне дослідження ... здійснено за допомогою якісних соціологічних методів збору та аналізу даних. Ці методи все ще нечасто використовуються у вітчизняній соціології», с.16).

Однак, наведені вище зауваження не впливають істотно на загалом високу оцінку результатів праці Прохорової А.А., носять дискусійний характер і мають на меті стимулювати подальшу дискусію щодо проблематики, представлені у тексті дисертації. Наукові результати мають достатнє теоретичне, методологічне та емпіричне обґрунтування, адже авторкою здійснено огляд значної кількості класичних та сучасних джерел, а також емпіричних даних. Дослідження було проведене з використанням класичної методики, доповненої авторськими обґрунтованими елементами.

Тема дисертації є актуальною, її структура добре продуманою, а матеріал викладений логічно та послідовно. Отримані в роботі наукові результати в сукупності розв'язують важливу наукову проблему. Робота виконана на високому теоретико-методологічному рівні, є цілісною та завершеною.

На підставі викладеного можна стверджувати, що дисертаційна робота Прохорової Анни Андріївни «Фреймінг-аналіз в історико-соціологічних інтерпретаціях протестних подій: на прикладі Євромайдану 2013–2014 років» подана на здобуття наукового ступеню кандидата соціологічних наук є завершеним науковим дослідженням, містить нові обґрунтовані та достовірні результати, які мають суттєве значення для історії та теорії соціології. Дисертація відповідає всім встановленим нормам зокрема, п.п. 9, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами). Відповідно до наданих висновків вважаємо, що авторка дисертаційної роботи Прохорова Анна Андріївна заслуговує на присудження наукового звання кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.01 – теорія та історія соціології

Офіційна опонентка:

кандидатка соціологічних наук,

асистентка кафедри теорії та історії соціології

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка (м. Київ)

Свгенія Олегівна Мороз

Підпис зас. і. н. н.
Вчений секретар НДЧ
Кордуляна Н. В.
07.04.2021р.

